

Семенова В. Г.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки підприємства

Одеського національного економічного університету

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню основ формування інтелектуальної власності підприємств. Розглянута класифікація чинників, що впливають на процеси формування інтелектуальної власності за основними ознаками. Досліджено вплив основних чинників на формування інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, чинники, класифікаційні ознаки, ефективність діяльності.

Семенова В. Г. ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена исследованию основ формирования интеллектуальной собственности предприятий. Рассмотрена классификация факторов, влияющих на процессы формирования интеллектуальной собственности по основным признакам. Исследовано влияние основных факторов на формирование интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, инновационная деятельность, факторы, классификационные признаки, эффективность деятельности.

Semenova V. G. FACTORS OF FORMATION OF INTELLECTUAL PROPERTY COMPANIES

The article investigates the foundations of the formation of intellectual property

companies. The classification of the factors influencing on the formation of intellectual property on the main grounds. The influence of the main factors in the formation of intellectual property.

Keywords: intellectual property, innovation, factors, classification features, efficiency.

Постановка проблеми. Функціонування вітчизняних підприємств відбувається сьогодні у складних економічних умовах, посилені впливом кризових явищ. Для багатьох підприємств постає питання щодо можливості подальшого існування в конкурентному ринковому середовищі. Нагальним завданням є переорієнтація підприємства на ефективні напрямки діяльності та пошук нових джерел прибутку. Формування інтелектуальної власності є відносно новим напрямком діяльності для українських підприємств. Проте уже сьогодні підприємства, які активно створюють і застосовують у виробничих процесах об'єкти права інтелектуальної власності і підвищують, внаслідок цього технічний рівень виробництва та якість продукції, мають суттєві конкурентні переваги на ринку, що є основою зростання ефективності їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів формування інтелектуальної власності підприємств присвячені наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців як В. Д. Базилевич, П. Т. Бубенко, Ю. М. Кузнєцов, П. М. Цибульов, В. П. Чеботарьов, М. В. Вачевський, П. Г. Перерва, В. Г. Зінов, Г. В. Сміт, В. П. Тодосійчук, А. Ю. Шатранов, М.П. Войнаренко, Н.А. Пономарьов та інші. У своїх дослідженнях автори розглянули теоретичні аспекти сутності інтелектуальної власності та особливості управління процесами формування інтелектуальної власності підприємств. Разом з тим багато питань, пов'язаних з дослідженням чинників, що впливають на формування інтелектуальної власності промислових підприємств в Україні, потребують поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка класифікації основних

чинників формування інтелектуальної власності підприємств. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження є: аналіз категорії «чинники» формування інтелектуальної власності, її змісту та характеристик; визначення груп чинників, що впливають на процеси формування інтелектуальної власності та характеристика впливу кожної групи чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішність процесів формування інтелектуальної власності підприємств залежить від багатьох чинників, як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Для більш детального дослідження цього впливу необхідно розглянути сутність самого поняття «чинник».

Чинник, або фактор (від латинського слова factor – той, що робить, виробляє) – причина, рушійна сила якого-небудь явища, процесу або одна з необхідних його умов [1, с. 474; 2, с. 508]. С. І. Ожегов визначає чинник як суттєву обставину будь-якого процесу, або явища [3, с. 508]. У словнику за редакцією А. Н. Азриляна чинник визначається як «... суттєва обставина будь-якого явища, процесу, вихідні складові будь-чого» [4, с.1168].

Необхідно відмітити, що поняття «чинник» як наукова категорія широко використовується у таких науках як економіка, статистика, математика, соціологія, психологія та інших. В кожній із зазначених наук дана категорія має своє специфічне значення. Так, в математиці існує наступне визначення категорії «чинник» - це кожне з чисел, які перемножуються, тобто співмножник в алгебраїчному виразі [5, с.718].

У статистиці під чинниками розуміють «Соціально-економічні явища і процеси пов'язані між собою, і це знаходить своє відображення у взаємозв'язку відповідних показників. Одна із форм взаємозв'язку між економічними показниками полягає у тому, що багато з них можуть бути вираженими у вигляді добутку декількох інших показників» [6, с.370]. У «Статистичному словнику» за редакцією М. А. Корольова наводяться наступні визначення категорії «чинник»:

- причина, що знаходиться у певному логічному взаємозв'язку із наслідком

(наприклад, технічний прогрес є важливим чинником підвищення продуктивності праці);

- числова величина (показник), який знаходиться у кількісно визначеному взаємозв'язку із іншим показником, який має назву результативного (показники – чинники називаються незалежними змінними, а результативний показник – залежна змінна);
- внутрішня прихована причина, яка притаманна еволюції об'єкту, якій можна надати кількісне значення [7, с.553].

Деяке іншого значення набуває категорія «чинник» в економічній науці. Часто відбувається ототожнення понять «чинник» та «чинник виробництва», що є наслідком впливу теорії «продуктивності капіталу» відповідно до якої кожен із чинників має фізичну продуктивність та створює свою частину доходу [8, с. 80].

Західні дослідники К. Р. Макконел та С. Л. Брю під чинниками виробництва розуміють «... витрати, які включають використання праці, землі, машин, інструментів, будівель і сировини. Які використовуються для виробництва продукції... Первинні виробничі чинники – праця, земля та капітал» [9, с. 22].

Найбільш повним, на наш погляд, є визначення В. І. Осипова, який вважає, що «Під чинниками прийнято розуміти діючі сили, обставини, умови, вплив яких може призводити до зміни рівня будь-якого економічного показника... Чинники і об'єкти їх впливу виражаються конкретними економічними показниками. Показники, які виражають об'єкт впливу чинників, називаються результативними, а показники, що виражають чинники, - чинниковими... Чинники виступають безпосередніми носіями, втіленням об'єктивно існуючих в економіці причинних взаємозв'язків» [10, с. 136].

Дослідники виділяють дві основні класифікаційні ознаки: зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на формування інтелектуальної власності (інтелектуального потенціалу) підприємства [11; 12; 13; 14]. До зовнішніх чинників, зокрема відносять: постачальників, конкурентів, споживачів та інших

контрагентів; законодавчу базу щодо права інтелектуальної власності. До внутрішніх чинників відносяться наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів [11, с. 230; 12, с. 81]. На нашу думку такий перелік чинників, особливо внутрішніх є занадто узагальненим та розмитим (нечітким).

Інші дослідники виділяють три групи чинників, які впливають на інтелектуальний потенціал (інтелектуальну власність) підприємств за такими класифікаційними ознаками:

- мікрофактори (чинники внутрішнього середовища): економічний, технічний рівні виробництва; ступінь задоволеності працею; внутрішні колективні стосунки; рівень розвитку інтелектуального середовища на підприємстві;
- макрофактори (чинники зовнішнього середовища): становище підприємства на ринку; соціальне становище громадян у країні та стан громадської думки щодо діяльності колективу; законодавча база відносно прав інтелектуальної власності;
- егофактори, які формуються під впливом як зовнішніх так і внутрішніх факторів: емоційно-психологічний стан особистості; середовище, в якому реалізуються креативні здібності [15, с. 11; 16, с. 222 - 223].

Крім зазначених груп чинників деякі науковці пропонують усередині чинників зовнішнього середовища виділити чинники прямої та непрямой дії, а у внутрішньому середовищі – чинники особистісного рівня (які впливають безпосередньо на працівника) і організаційного рівня (впливають на формування інтелектуального потенціалу підприємства і цілому) [13, с. 193].

О. О. Дядюн вважає, що перелік зовнішніх та внутрішніх чинників може бути доповнений наступним чином. Так, до зовнішніх чинників, на думку дослідника, доцільно також включити: стан ринку інтелектуальної власності, рівень освіти та розвиток науки у країні, державне стимулювання науково-інноваційної діяльності. До внутрішніх чинників необхідно додати: наявність програм розвитку персоналу на підприємстві, рівень заробітної плати, розвиненість системи внутрішньої комунікації; наявність фінансових ресурсів [17].

Результати опитування, проведеного нами на промислових підприємствах Одеської області (всього 20 підприємств) в 2015 році наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники, які перешкоджають проходженню інноваційних процесів та формуванню інтелектуальної власності

Чинники	Кількість підприємств, що вказують на негативний вплив конкретного чинника
Обмеженість джерел фінансування	20
Значні витрати на реалізацію інноваційних проектів	17
Високий рівень економічного ризику	15
Відсутність інформації про розробки у конкурентів	12
Відсутність попиту на інноваційні розробки	12
Недосконалість законодавчої бази	12
Недоліки, пов'язані з інформаційним забезпеченням щодо створення та поширення об'єктів інтелектуальної власності	11
Відсутність кваліфікованого персоналу	10
Недосконалість мотиваційного механізму створення об'єктів інтелектуальної власності	10
Недоліки, пов'язані із закріпленням прав власності на об'єкти інтелектуальної власності	8
Недосконала система обліку об'єктів інтелектуальної власності	8
Відсутність технічної інформації	5
Інші причини	5

Джерело: розроблено автором.

До основних чинників, які перешкоджають проходженню інноваційних процесів та формуванню інтелектуальної власності фахівці більшості підприємств відносять передусім обмеженість джерел фінансування, значні витрати на реалізацію інноваційних проектів та високий рівень економічного ризику.

Вважаємо доцільним розглядати усі чинники, які впливають на формування інтелектуальної власності підприємств у межах двох значних груп: зовнішні та внутрішні чинники. Узагальнення вищенаведених джерел інформації дозволяє нам виділити наступні групи чинників – рис. 1.

Рис. 1. Чинники формування інтелектуальної власності підприємств (авторська розробка)

Розглянемо детальніше виділені групи чинників. Зовнішні чинники впливу на формування інтелектуальної власності включають:

- **Політичні** - стан економіки та політична ситуація в країні; державна підтримка розвитку наукоємних галузей виробництва; наявність механізму трансферу технологій за кордон. Важливого значення набуває формування загальнодержавної інноваційної політики, спрямованої на підтримку пріоритетних

галузей економіки, реалізацію загальнодержавних і регіональних інноваційних програм та державну підтримку раціоналізаторства і винахідництва. Кризові явища в економіці будь-якої країни безперечно стають гальмом як інноваційного розвитку економіки в цілому, так і процесів формування інтелектуальної власності на окремих підприємствах. Наслідком економічних негараздів є значне зменшення кількості потенційних інвесторів, обмеженість кредитування підприємств, зростання рівня політичних та економічних ризиків, збільшення ступеню невизначеності результатів інноваційної діяльності.

- **Законодавчі** - наявність відповідної законодавчої бази; забезпечення прав власності на об'єкти інтелектуальної власності; дієва система захисту прав та притягнення за порушення прав інтелектуальної власності; прозора та швидка процедура оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності. На сьогодні, як зазначають дослідники, також повинні бути законодавчо врегульовані питання взаємодії органів управління інноваційними процесами з міжнародними фондами та організаціями [18, с. 9].

- **Науково-технічні** - вплив науково-технічного прогресу; швидке оновлення технологій у наукоємних галузях виробництва; постійне удосконалення інформаційних технологій; зростання вимог щодо постійного підвищення якості продукції. Інтеграційні процеси в економіці України, орієнтація на європейські ринки збуту, відкритість вітчизняних ринків та посилення внутрішньої конкуренції потребує від вітчизняних підприємств значних зусиль, спрямованих на удосконалення технологій виробництва, підвищення якості продукції та створення інноваційної продукції для здобуття значних конкурентних переваг.

- **Ринкові** - рівень розвитку ринку інтелектуальної власності; індивідуалізація потреб споживачів; посилення конкуренції внаслідок входу на ринок іноземних компаній; зростання попиту на технології, спрямовані на зниження собівартості продукції; орієнтація на унікальні продукти та послуги.

- **Екологічні**. Світовий досвід показує, що сьогодні все більшим попитом на

світових ринках користуються екологічно-орієнтовані, безвідходні технології та продукція виготовлена із безпечних матеріалів. Завоювання значного сегменту ринку та набуття конкурентних переваг для вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання також можливе лише за умов впровадження таких технологій у власне виробництво. Крім того, трансфер технологій за кордон сьогодні також можливий за відповідності вітчизняних новітніх технологій світовим стандартам та вимогам екологічної безпеки.

До внутрішніх чинників формування інтелектуальної власності підприємств відносяться:

- **Економічні** – прибутковість основних видів діяльності підприємства; наявність джерел інвестування інноваційних проєктів; прибутковість комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності; терміни окупності інвестування у створення об'єктів інтелектуальної власності; ефективний механізм оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності; система обліку об'єктів інтелектуальної власності; зростання ринкової вартості підприємства. Посилення кризових явищ у вітчизняній економіці безумовно негативно впливає на можливості підприємств реалізувати перспективні інноваційні проєкти, спрямовані на створення об'єктів інтелектуальної власності. Як правило, діяльність більшості підприємств в Україні низькорентабельна і орієнтована на просте відтворення та виживання у складних ринкових умовах. Однак така поведінка може мати успіх тільки у короткостроковій перспективі. Підприємства, орієнтовані на довгострокову діяльність повинні сприяти власному інноваційному розвитку, застосовувати новітні технології та виготовляти інноваційну якісну продукцію, що є запорукою підвищення конкурентоспроможності на ринках збуту.

- **Техніко-технологічні** – технічний рівень виробництва; наявність дослідно-конструкторської бази (лабораторного та дослідного устаткування та ін.); можливість переналагоджування устаткування для виробництва нової продукції та

її випробування. Рівень технічного забезпечення підприємства (устаткування, інструменти, технологічне оснащення, внутрішньовиробничий транспорт, механізація та автоматизація основних та допоміжних процесів), що відповідає сучасним світовим стандартам забезпечує ефективне проходження процесів формування інтелектуальної власності. А наявність лабораторного та дослідного устаткування дозволяє випробовувати і удосконалювати промислові зразки та технології.

- **Організаційно-управлінські** – ефективна інноваційна політика підприємства; наявність структурного підрозділу (відділ патентування та раціоналізаторства), який координує процеси формування інтелектуальної власності; удосконалення організаційної структури підприємства; сприятливе творче середовище; орієнтація підприємства на постійні інноваційні зміни; активізація творчості шляхом проведення семінарів, участі фахівців у конференціях; використання евристичних методів для вирішення інноваційних завдань. Керівництво підприємства повинно здійснювати цілеспрямовану інноваційну політику, орієнтовану на систематичне та планомірне впровадження інновацій. Як зазначає Б. Твісс, інноваційний розвиток підприємств на пряму пов'язаний із творчістю та сприйняттям підприємством інновацій, які часто розглядаються персоналом як загроза стабільності. Завдання керівництва полягає у вирішенні конфліктів та створенні сприятливої атмосфери для реалізації інноваційних процесів [19]. Крім того вважаємо, що виділення окремого підрозділу патентування та раціоналізаторства, спрямованого за організацію процесів формування інтелектуальної власності суттєво підвищить відповідальність за проходження цих процесів, скоротить терміни їх реалізації та сприятиме узгодженості діяльності усіх задіяних підрозділів і ефективності розвитку даного перспективного напрямку діяльності підприємства.

- **Кадрові та мотиваційні** – наявність творчого персоналу, спроможного створювати об'єкти інтелектуальної власності; високий рівень кваліфікації

персоналу; систематична перепідготовка персоналу; стимулювання винахідництва та раціоналізаторства; налагоджений мотиваційний механізм створення об'єктів інтелектуальної власності; дієва система відповідальності за порушення інноваційних процесів. На думку дослідників, важливого значення набуває наявність загальної та індивідуальної відповідальності за реалізацію інноваційних заходів. «Усі успішні проекти мали принаймні одного здібного та відданого справі лідера, який «проштовхував» їх. Не було жодного успішного проекту, за яким би не стояла така особистість» [20].

- **Інформаційні** – доступність інформації щодо патентів та винаходів у даній галузі виробництва в Україні та за кордоном; наявність інформації щодо розробок конкурентів; наявність фахівців, орієнтованих на збір, систематизацію та аналіз науково-технічної та ринкової інформації; впровадження внутрішньої інформаційної системи на рівні підприємства та його підрозділів. Важливим чинником успішної діяльності підприємств у вік інформаційних технологій є, безумовно, безперешкодний доступ до необхідної інформації. Однак на державному рівні сьогодні відсутні спеціалізовані інформаційні системи, орієнтовані на збір та систематизацію необхідної інформації за галузями виробництва, в сфері інноваційної діяльності, тощо. Тому збір інформації та її аналіз залишається справою самого підприємства. Саме тому важливого значення набуває формування окремого патентного підрозділу на підприємстві, працівники якого повинні, у тому числі, систематизувати та аналізувати усю необхідну науково-технічну, ринкову та патентну інформацію в певній галузі діяльності.

Виділені нами групи зовнішніх та внутрішніх чинників сприяють проходженню процесів формування інтелектуальної власності вітчизняних підприємств. Їх аналіз на підприємствах дозволить зробити висновки щодо можливості та ефективності реалізації досліджуваних процесів, виділити «вузькі місця» та проблеми, які перешкоджають процесам створення та використання об'єктів інтелектуальної власності.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. У статті розглянуті існуючі підходи щодо визначення поняття «чинники» формування інтелектуальної власності. Визначені підходи щодо класифікації основних чинників, що сприяють проходженню процесів формування інтелектуальної власності підприємств. За результатами проведеного нами опитування визначені основні чинники, які перешкоджають проходженню інноваційних процесів та формуванню інтелектуальної власності, до яких, зокрема, відносяться: обмеженість джерел фінансування, значні витрати на реалізацію інноваційних проектів та високий рівень економічного ризику. В результаті проведеного дослідження нами були виділені наступні групи чинників, що сприяють формуванню інтелектуальної власності підприємств:

1. Зовнішні: політичні; законодавчі; науково-технічні; ринкові; екологічні.
2. Внутрішні: економічні; техніко-технологічні; організаційно-управлінські; кадрові та мотиваційні; інформаційні.

Аналіз виділених чинників дозволить зробити висновки щодо можливості та доцільності активізації процесів створення об'єктів інтелектуальної власності на підприємстві. Результати даного дослідження мають не тільки теоретичне, але і практичне значення. Їх застосування на промислових підприємствах дозволить удосконалити процеси управління інтелектуальною власністю.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці організаційно-економічного механізму формування інтелектуальної власності промислових підприємств.

Бібліографічний список:

1. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – 1997. – 576 с.
2. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. М.: ИНФРА. - 1994. - 701 с.
3. Словарь русского языка / под ред. С.И.Ожегова. М.: Оникс, мир и образование. - 2008. – 1200 с.

4. Большой экономический словарь / Под.ред.А. Н.Азрилиани, – 5–е изд. доп.и перераб. – М.: Институт новой экономики. - 2002. –1280 с.
5. Словарь иностранных слов. Издание пятое, стереотипное. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. - 1955. – 853с.
6. Козлов В.С. Общая теория статистики / В.С. Козлов, Я.М. Эрлих, Д.Г. Долгушевский, П.И. Полушин. – Учебник для студентов эк. специальностей вузов. Изд. 3–е, перераб. и доп. – М.: «Статистика». - 1975. – 392 с.
7. Статистический словарь. [изд. 2–е, перераб. и допол.]; главный редактор М. А. Королев. – М.: «Финансы и статистика». - 1989. – 623 с.
8. Основы экономической теории: учебник / С. В. Мочерный, В. К. Симоненко, В. В. Секретарюк, А. А. Устенко; под общ. ред. С. В. Мочерного. – К.: О–во “Знание” КОО. - 2000. – 607 с.
9. Экономикс: принципы, проблемы и политика. (Economics: Principles, problems, and policies fourteenth edition) / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. // Перевод с 14-го английского издания. М.: ИНФРА-М. - 2003. - 915 с.
10. Економіка підприємства: Підручник / під. ред. Осипова В. І. – Одеса: Маяк. – 2005. – 724 с.
11. Філіппова С. В., Ковтуненко К. В. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу / С. В. Філіппова, К. В. Ковтуненко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2013. – № 754. – С. 227-232.
12. Ковтуненко К. В. Особливості формування інтелектуального капіталу підприємства [електронний ресурс] / К. В. Ковтуненко, Ю. В. Гутарева, Я. В. Шаповал // Економіка: реалії часу. – 2012. – №3-4. – С. 78-83.
13. Князь С. В. Складові системи формування інтелектуального потенціалу підприємства / С. В. Князь, Л. Ю. Холявка // Науковий вісник Херсонського

державного університету. Сер. Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 2. – С.191-194.

14. Скиба Г. Інтелектуальний потенціал як важлива складова конкурентних переваг підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2014_05_22_23_kampodilsk/sekcija_2_2014_05_22_23/intelektualnij_potencial_jak_vazhliva_skladova_konkurentnikh_perevag_pidpriemstva/60-1-0-960.

15. Мурашко В. В. Організаційно-економічне регулювання використання та розвитку інтелектуального капіталу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика" / В. В. Мурашко. – Донецьк, 2006. – 22 с.

16. Теницька Н.Б. Складові та чинники формування інтелектуального потенціалу [електронний ресурс] / Н.Б. Теницька // Наукові праці полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 1 (4). – Т. 3. – с. 219–223. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/219.pdf>.

17. Дядюн О. О. Інтелектуальний потенціал як фактор формування інтелектуального капіталу підприємства [електронний ресурс] / О. О. Дядюн // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/38_NIEK_2014/Economics/7_181325.doc.htm

18. Згуровський М. З., Ільченко М. Ю. Основні проблеми та шляхи державної підтримки інноваційних процесів в Україні / М. З. Згуровський, М. Ю. Ільченко // Інвестиції та інноваційний розвиток. – 2008. – № 1. – С. 7 – 11.

19. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями: Сокр. пер. с англ. - М.: Экономика, 1989. - 271 с.

20. Томпсон А., Стрикленд Д. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. - М.: Банки и биржи, Издательское объединение "ЮНИТИ", 1998. - 576 с.